

Starp daudziem dzirnakmeņiem

Raiņa «Indulis un Ārija» Latvijas Nacionālajā teātrī

Edīte Tiškeizere, teātra zinātniece, «Teātra Vēstneša» redaktore [2025/III \(159\)](#)

Indras Rogas režijās bieži vien vērojama tiecība interpretēt autora vienu darbu, ja vien tas iespējams, visas daiļrades kontekstā. Tā Valmieras teātrī iestudētie *Vidzemnieki* (2018) vijās cauri daudzām Rūdolfa Blaumaņa lugām un novelēm, bet vēl iepriekš *Zojkas dzīvoklī* (2012) un *Meistarā un Margaritā* (2015) bija skatījums uz Mihaila Bulgakova darbu kopainu.

Indulis un Ārija Rogai ir pirmais Raiņa skatuves tulkojums. (Jāpiebilst gan, ka viņa pati ir spēlējusi Āriju Mihaila Kublinska iestudējumā (1999). Kā rakstīja Guna Zeltiņa grāmatā *Latvijas teātris. 20. gs. 90. gadi un gadsimtu mija*, aktrise lomā atklājusi «mīlas drāmas personiskos, intīmos aspektus», un arī pašā izrādē uzsvars ticis likts uz titulvaroņu jūtām.) Tomēr arī šajā Raiņa traģēdijas lasījumā skaudri izcelta kāda tēma, kas raksturīga vai visām dzejnieka lugām, – protagonista iztiktā atšķirība un atšķirtība no pārējiem, viņa spēja domāt plašākās kategorijās un redzēt pāri vienai dienai un vienai zemei. Šī tēma vieno Induli ar iepriekš uzrakstīto Antiņu un vēlāk attīstās Tota un Jāzepa tēlos. Ievas Strukas dramaturģiskajā versijā un Indras Rogas interpretācijā tā kļūst par iestudējuma galveno vēstījumu.

VAROŅA VIENTULĪBA

Kopš pirmā izrādes brīža, kad no puskrēslas parādās palss stāvs, lēnām iznāk priekšplānā un tad nokrīt uz mutes kā nopļauts, Indulis Kārļa Reijera atveidojumā ir izrādes absolūtais centrs. Kad kora *Latvija* dziedājumu pārtrauc spalgs gonga sitiens, viņš raujas augšā, krampjaini izliecies, un tad atkal krīt pie zemes. Kā «pēdēj's kūrs» viņš atvilcīs no karalauka, pats drīzāk miris kā dzīvs. Mokošā apjauksma, ka kaujā krituši viņa vīri un jau iepriekš zaudēta Embote, atklāj, ka Indulis pats sevi vispirmām kārtām uztver kā kūru vadoni un aizstāvi. Kā līderi, runājot mūsdienu valodā, un tā nav pretrunā ar izrādes koptēlu, kurā arhaiskais un laikmetīgais sapludināts vienotā laiktelpā.

Un šī līdera, noteiktas valstiskuma idejas nesēja būtība izceļ Induli starp rainiskajiem līdziniekiem, kuri, lai gan tāpat spēj domāt pārpersoniski, tomēr vispirms gremdējas paši savās sāpēs un pretrunās. Indulis – un Kārlis Reijers ļoti skaidri iezīmē šo varoņa šķautni – par sevi domā vismazāk, tikai tad, kad satriekts apzinās, ka viņam pat nomirt nav ļauts pēc paša gribas. Turēdams brīvību – savu un kūru – par augstāko vērtību, viņš ir arī pilnīgi ierobežots. Viņu sasaista viss: pienākums, ticība, mīlestība, humānisms, asinsbalss. Un ikviens solis liek šķērsot kādu nepārkāpjamu līniju.

Pat paši tuvākie kļūst par tādām pārkāptām līnijām. Sava varoņa un elka nodots jūtas Ugis, kam Matīsa Kučinska attēlojumā piemīt vilcēna piesardzība un kucēna beznosacījumu mīlestība. Viņš patiešām kļūst par Induļa sirdsapziņas balsi, savā jauna vilka kaucienā ieliekot aicinājumu un ilgas, un zaudējuma skumjas.

Šī līdera, noteiktas valstiskuma idejas nesēja būtība izceļ Induli starp rainiskajiem līdziniekiem

Tikai Vizbulīte, ko spēlē LKA trešā kursa studente Marta Marija Gruzdova, neliek Indulim neko pārkāpt – viņa ir viena vienīga mīlestība, kas neprasa atbildes. Topošā aktrise nospēlē šīs jūtas pārliecinoši, bet ar zināmu nolemtību, krāsojot tās viscaur skumju krāsā.

Kārlis Reijers Induļa lomā darbojas ļoti mierīgi, gandrīz npaceļot balsi. Taču tas ir bezizejas miers, kad jebkura gribas izpausme ir neiespējama, nepareiza un sāpīga. Aktieris burtiski gremdējas Induļa bezizejas sastingumā, lēnas ir viņa kustības un pārejas no vienas statuāras pozas citā. Kad Ivara Kļavinska zobenbrālis Kuno nogalina Uģi, Indulis bezgalīgi lēni ceļ zēnu sev plecos un stiepj viņu kā nepanesami smagu nastu, lai pēc tam tādā pašā ilgstamībā auklētu klēpī viņa mirušās miesas, noraudzīdamies, kā atlikušie kūri mēģina atdzīvīnāt upuruguni.

Tiesa gan, Indulis nav vienīgais vientuļais varonis. Savā ziņā tāds pats ir arī Ulda Anžes tēlotaits Mintauts, taču viņš starp sevi un pārējiem ir apzināti uzcēlis baiļu sienu. Tikai Induli viņš būtu ar mieru ielaist sienas iekšpusē. Karavīrs, mežonīgs un varaskārs, sarecējušu asiņu krāsas drēbēs, leišu valdnieks ir neapšaubāmi gudrs un tālredzīgs. Tāpēc abu līderu dialogi sasniedz augstu sprieguma pakāpi: Kārļa Reijera varoņa ārēja pasivitāte, bet iekšējais kodols pret Ulda Anžes spēlētā maiņveidīgo lokanību. Manā teātra pieredzē nav bijis otra tik spēcīga valstiskas pārliecības dueļa, kāds norisinās starp šāda Mintauta «lai viens ir kungs» un šāda Induļa «ikviens lai kungs». Mintauts te draud, te pieglaimojas, te cieti atgādina par savu varu, te gandrīz izmisīgi atzīst pretinieka intelektuālo pārkāpumu. Viņš piedāvā Indulim savienību lielāka spēka vārdā, pat sērodams par saviem ļaudīm, kas tūkstošiem noslīkuši pie sagrautā Joda dambja. Mintauts šajā kūru virsaiša plānā saredz velnišķīgu, uzvarošu prātu, kamēr pašam Indulim tas kļūst par smagāko, ar dzīvību izpērkamo pārkāpumu.

MĪLESTĪBA UN CITAS MĪKLAS

Indulis, kādu to nospēlē Kārlis Reijers, ir pilnasinīgs un tieši tāpēc, ka nav tieši lokalizēts šodienā, ļoti laikmetīgs cilvēks. Šo tēla ticamību nemazina arī palēninātā, statūrārā plastika. Bet kas šajā iestudējumā ir Ārija? Lai cik dīvaini skanētu, šī nav izrāde par diviem līdzvērtīgiem, mīlošiem cilvēkiem. Lauras Siliņas tēlojumā Ārija ir ārkārtīgi, nereāli skaista būtne. Ne Kuldīgas komtura meita, ne bruņiniece, bet drīzāk parādība. Simbols varbūt.

Kostīmu māksliniece Anna Heinrihsone, neizmantojot īpašas vēsturiskas atsauces, katrai Raiņa lugas personāžu grupai piešķirusi savas krāsas: Indulis un kūri tērpušies brūnganos purva rāvas krāsas tērpos, Mintauts un viņa leiši – tumšas asins sarkanos ģērbos, vāci – zaļganos ar nosūbējuša zelta izšuvumiem. Pretstatā viņiem visiem Ārija mirdz tīrā sudrabā, un pat pirmoreiz satiekoties ar Induli, bruņucepures vietā viņas seju sedz sidrabains zirneklis.

Jo režisore, liekas, visnotaļ principiāli nodalījusi titulvaroņu jēdzienisko nozīmi. Atšķirībā no ļoti konsekventās Induļa (un Mintauta) tēla attīstības un mainības, un kopējā vēstījuma, Ārijas nozīme izradē paliek katram pašam risināma mīkla. Vēl jo vairāk tāpēc, ka, leišu sagūstīta, viņa guļ klasiskā sfinksas pozā, nekustīgi vērdamās zālē. Atmiņā nav palikusi neviena mizanscēna, kurā Raiņa lugas mīlētāji būtu tiešām kopā, raudzītos acīs, pat savas jūtas viņi pauž nevis tieši viens otram, bet – skatītāju zālei, visumam, mūžībai. Ne sievietei, bet liktenīgs šķērslis, vēl viens strupceļš, kurā Indulis iedzīts, mūris, pret kuru viņš galu galā

sadrūp. Tikpat iespējams, ka tas ir sapnis, karalauka vīzija, kurai varonis galu galā seko un iet bojā paša izsauktajos plūdus.

Ārijas nozīme izrādē paliek katram pašam risināma mīkla

Jāatzīst, ka tāda pati mīkla man palikusi Līgas Zelģes Tuše – ne reāla leišu vecene, bet drīzāk kāda pagānu atriebes dieve, mitoloģiska radība, kas daiļumā var sacensties ar Āriju. Turklāt Tuše un Ārija ik pa laikam sastingst dīvainās pozās, kuras, atšķirībā no Induļa palēninātās, aizturētās plastikas, neizriet no tēlu psiholoģijas. Jo to jau mitoloģijā būtu neiespējami atrast.

TELPA UN KĀRĻA ZĀLES MOTĪVI

Par noteiktu jēdzienisku slāni iestudējumā kļūst arī Ērika Ešenvalda mūzika kora *Latvija* izpildījumā. Taču pieņem, ka koris Māra Sirmā vadībā un tā nerimtīgā klātbūtne ietekmē ne tik daudz apziņu kā zemapziņu vai bezapziņu. Man vienlīdz grūti atcerēties, kurā brīdī mūzika iejaucas un paspilgtina darbību, un iedomāties, kāda būtu izrāde bez šīs telpiskās skaņas.

Vēl lielākā mērā par darbības personu kļūst pati telpa – Mārtiņa Vilkārša scenogrāfija kopā ar Arta Dzērvē video un Oskara Pauliņa gaismām. Pelēkas, viegli pārvietojamas plāksnes dažādās konfigurācijās un izgaismojumā atgādina gan Kārļa Zāles šūnakmeni veidoto Brāļu kapu arhitektūru – un tad uz tos fona skaidrākas (taču ne saprotamākas!) kļūst, teiksim, Tušes un Ārijas vai kādu zobenu cīņu dalībnieku sastingušās pozas –, gan... Berlīnes mūra fragmentus.

Tieši pateicoties telpas transformācijām, norisinās vairākas konceptuālas ainas. Viena no tām ir upurēšana. Pelēki akmens bluķi sastājušies aplī kā tāda kūru Stounhedža, starp tiem puskrēslā un zem slīdošos dūmos – jo dievi neņem pretim Induļa tiem nesto dārgo upuri, mirušo Uģi – tik tikko nojaušamas ir pārējo ciltsbrāļu kustības. Indulis kā atkritējs netiek ielaists šajā svētvietā, kaut ir asinīm nomazgājis uzspiesto kristību.

Šajā kopības aplī viņš tiks tikai tad, kad kopā ar pārējiem raks pats sev kapu tuvas un liktenīgas cīņas gaidās. Tieši nenovēršamas nāves nojautās rodas plāns par Joda dambja uzbēršanu un sagraušanu, lai plūdus ietu bojā leišu karaspēks. Dambja celšana norisinās, transformējot rituālo apli par vienlaidus sienu, pār kuru videoprojeksijā veļas ūdens masas, un skatuves telpa bez aktieru klātbūtnes izdzīvo savu neatkarīgu, uzvarošu stihijas triumfu.

Tomēr aizvien gadās, ka tēlainība liek maldīties minējumos un arī mulsina. Tā kādā brīdī Ārija paceltām rokām uz pelēkā šūnakmens fona ir nepārprotami līdzīga Brīvības pieminekļa statujai. Induļa bezizeja vai strupceļš un brīvības simbols tomēr liekas ļoti apšaubāms sastatījums.

Indulis un Ārija nav nevainojams artefakts. Tajā ir nekonsekvences un negludumi. Tas mirkliem liek sarauties neērtībā, pamanot kādu anahronismu vai nepiepildītu skatuves norisi. Taču tam ir skaidrs vēstījums un stingrs kodols. Ne jaunu cilvēku mīlestība, bet vara un personība ir izrādes centrā. Tāpat kā laikmeta varonis, traģiska figūra, kas tiek samalts starp daudziem dzirnakmeņiem.